

וע' דגול מרבבה (שמ,ג) שתמה על פסק הרמ"א באוכל עוגה עם אותיות, שאין זו מחיקה כדרכה. ובשו"ת אור לציון (ח"א כה) תמה הלא כך דרך אכילתו. ונראה שנחלקו בשאלה האמורה. ויש לחלק בין זה למוציא אכלין בפיו שמבואר במשנה (בכריתות ג:). שהוא כדרך. וכן הוולך ד' אמות ברשות הרבים ורוק מכונס בפיו (לר' יהודה בעירובין צט, וע"ש בר"ן). וצריך ברור יסודי בכל זה.

כל היכא דכי מיכוין איכא איסורא דאורייתא כי לא מיכוין גזר רבי שמעון מדרבנן — כבר הקשו הראשונים, הלא כיבוי הנר ברוב המקרים אינו מדאורייתא גם כשמתכוין — לדעת רבי שמעון הפוטר במלאכה שאינה צריכה לגופה.

וכתבו התוס' שהכוונה כאן באותם אופנים שאסור מהתורה שהיא צריכה לגופה, כגון בפתיחה וצריך להבהבה. ('ואע"פ שזה התירוץ דחוק הוא — הא בלאו הכי פריך ליה שפיר'. תוס'). ויש מפרשים, היות והכיבוי באופנים מסוימים יש בו חיוב דאורייתא, גזר רבי שמעון שלא במתכוין ואפילו במקום שאינו בא לידי חיוב דאורייתא, מה שאין כן בגרירת כסא וספסל שצורה זו אין בה חיוב דאורייתא כלל. (עפ"י רמב"ן ורשב"א).

אפשר כוונתם כדוגמת החילוק שכתב הר"ן (פרק 'חבית'. וע' מגן אברהם שו"ס ק"ז), שלכך אין אומרים לנכרי לכבות, הגם שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה והרי זה שבות דשבות — משום שאם היה צריך לגופו היה חייב מן התורה ואין הכל בקיאים בו, לכן אסרו בוה על ידי נכרי. ובארו אחרונים, לפי שאין כאן הפרש בצורת המלאכה עצמה אלא במחשבת האדם, לכך החמירו בוה. ויש להעיר שמצינו לפעמים שהגמרא נוקטת שלא לחלק בכך — ע' לעיל מב רע"א ובחדושי רעק"א).

וב'פני יהושע' רצה לחדש ולומר שמלאכה שאינה צריכה לגופה, גם לדעת רבי שמעון שפוטר, היינו מחיוב סקילה וחטאת, אבל איסור דאורייתא יש גם לשיטתו. אלא שכבר חזר בו מחידוש זה, מפני כמה סוגיות המוכיחות שאינה אסורה אלא מדרבנן. אכן בשפת אמת (להלן צד:). תמך בחידוש הפנ"י [ויש להעיר מדברי עצמו להלן ק"ז שנראה שנקט כהנחה פשוטה שמלשצ"ג אינה אלא מדרבנן]. וע"ע בהרחבה בספר מאור ישראל (קז:). הוכחות מסוגיות הש"ס ומהראשונים שמלשצ"ג אינה אסורה אלא מדרבנן.

'הואיל ואדם קובע לו מקום' — וכן מובא להלן (קכד.), שדבר שאדם מייחד לו מקום, הרי הוא מוקצה מחמת חסרון כיס, ואף לרבי שמעון.

וענין יחוד מקום אינו גורם האיסור מצד עצמו אלא מהוה סימן לכך שאדם מקפיד על שמירתו, ולכן דברים שידוע שאדם מקפיד עליהם, גם אם אינו קובע להם מקום, הרי הם מוקצים מחמת חסרון כיס. והוא הדין להפך, ישנם דברים שאדם קובע להם מקום אך אינו מקפיד על שמירתם — אינם מוקצים מחמת חסרון כיס. (אגרות משה או"ח ח"ה כב, יב)

דף מז

'הנה לנר שמן ופתיחה הואיל דנעשה בסיס לדבר האסור' — אבל משום שהוקצו למצוה — אין לאסור, שהרי בטלטול הנר למקום אחר אין הפקעה למצוה. (תוס' לעיל מב: ד"ה ואין. ואולם השמן המטפטף, כל עוד הנר דולק הריהו מוקצה מחמת מצוה — כן מבואר בדבריהם שם. ויש להעיר לדברי הריטב"א כאן שכתב ששמן המטפטף אין בנטילתו משום ביוזי מצוה, שהרי כבר אינו ראוי לנר. וצ"ל לשיטתו שאעפ"כ

אסור השמן הנוסף לרבי שמעון בעוד הנר דולק, לפי שהדחהו בידים ואינו מצפה לשמן אלא לאחר שיכבה הנר, ע' במובא לעיל מד).

— מגורה חשמלית או פנס חשמלי שדולק, או שהיה דלוק בין השמשות ואחר כך כבה — מעיקר הדין אינו 'מוקצה', ומכל מקום אין להתירו בטלטול הואיל ודומה לנר של אש, ואנשים אינם מבחינים לחלק ביניהם. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה כב, לו).
והגרש"ז איערבך צ"ל צידד (בספרו 'מנחת שלמה' יד, א), שאפשר לטלטל מגורות חשמל או פנס חשמלי שהיו דלוקות מבעוד יום, (לפי שאין בהם חשש כיבוי בטלטולם כשלהבת, וגם אין להם קביעת מקום וגם חוטי הלהט קבועים ואינם משתנים מרגע לרגע כשלהבת אש. אך יתכן שאם נדלקו בשבת על ידי שעון אסור משום 'נולד'. ע"ש), וכן צידד אודות טלטול תנור חימום חשמלי שמעבירים אותו ממקום למקום.

ושמיכה חשמלית, שתפורים בה חוטי חשמל, והיא מחוברת לזרם החשמל ומחממת — כתב הגר"מ פינשטיין צ"ל (אגרות משה או"ח ח"ג ג) להתיר להתכסות בה בשבת, [אלא שיש לכסות את כפתור ההדלקה וכן במקום השקע שבקיר, כדי שלא יבוא לכבות או להדליק] — כי הלא השמיכה מצד עצמה ודאי אינה כלי שמלאכתו לאיסור, שהרי ראוי להתכסות בה גם ללא חימום החשמל, ומצד היותה בסיס לחשמל הזורם בתוכה — הלא חוטי החשמל תפורים בה והם מהווים חלק מהכלי עצמו ואינם דבר הנפרד, ומצד החיבור לחוט החשמל שמוחץ לשמיכה מסתבר שכיון שהוא מחובר לכותל ואין שייך בו טלטול, אינו אוסר את המחובר לו. ואולי בכלל לדבר המחובר אין לו 'בסיס', שהרי אין למחובר צורך בבסיס.

ומלבד זאת, הלא השמיכה עם החלק שנדלק בחשמל מהווים 'כלי', והכלי מותר בטלטול לצורך גופו, ודוקא נר הדולק אסור לצורך גופו או מקומו, לפי שהשלהבת אינה כלי והיא מוקצית לגמרי, לכך גם הבסיס שלה נאסר לגמרי, אבל כאן שגם הדבר המדליק והנדלק נחשב 'כלי', ממילא גם הבסיס שלו ודאי יהא מותר.

— מבואר בגמרא שגם הנר דינו כבסיס לדבר האסור, לשלהבת, הגם שאינו נוגע בה אלא הפתילה לבדה. ומכאן נראה שגם בסיס לבסיס נידון כ'בסיס לדבר האסור'. כגון שלחן שעליו נתון טס ועליו נרות שבת, אם לא הניח חלות וכדו' על השלחן בכניסת שבת, הרי השלחן בסיס לדבר האסור, ואסור לטלטלו. [אך לאכול עליו מותר, שהרי אין לחוש שמא יטלטלוהו, שאין הדרך לטלטל שלחן בשעה שאוכלים עליו. שם. ואעפ"י שהמפה קרובה לזו בשעת האכילה — אין לחוש לכך, כי יש סוברים שהמפה אינה נחשבת 'בסיס' לנרות. עפ"י שו"ת שבט הקהתי ח"ה נד].

ואמנם היה מקום לחלק, כי השלהבת אי אפשר לה ללא פתילה שמן ונר, לכך כל אלו מהווים בסיס לה, אבל כאן הלא השלחן אינו הכרחי לנרות.

אלא שיש להוכיח מדברי רש"י להלן (נא ד"ה הרי זה), שנקט שמוקצה הנתון על כיסוי הקדרה, הקדרה אסורה משום 'בסיס לדבר האסור', הגם שהמוקצה נתון על הכיסוי והכיסוי על הקדרה. וכיוצא בזה כתב בסידור דרך החיים, שהמפה שעל השלחן עם השלחן אסורים מדין 'בסיס'. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג נא).

היה מקום לחלק בין כיסוי של קדרה, שהוא נידון לענין זה כחלק ממנה, שהרי הוא נצרך לה והכל כלי אחד, ובין שלחן וטס שהם שני כלים נפרדים. ולענין מפה ושלחן שכתב בדרך החיים — כתב באג"מ שם גם כן שהיה מקום לחלק לפי

שהמפה נועדה לקישוט השלחן והיא נחשבת עמו כדבר אחד, אך נקט שאין מסתבר לחלק בכך אלא בכל אופן גם שני דברים נפרדים נידונים שניהם כבסיס.

מדבריו נראה שהשלחן נאסר משום שנחשב בסיס לנרות ולא משום בסיס לטט האסור משום 'בסיס' — ונפקא מינה, אם מניח על השלחן דבר התר שהוא חשוב יותר מן הטט אבל אינו חשוב מן הנרות, יהא אסור לטלטלו. מאידך, אם מניח עליו דבר המותר החשוב מן הנרות ואינו חשוב מהטט — יתכן ויהא מותר לטלטלו, כי אולי אין בסיס לבסיס. ולפי זה יש לעיין מהראיה שהביא מדברי רש"י להלן; כי שם בגמרא מדובר גם באופן שמסביב לקדרה ישנם דברים המטמינים שהם מותרים, ורק על הכיסוי מונח דבר מוקצה, ואם כן עדיין קשה מדוע לא יאחו הקדרה בדפנות ויגביהנה עד שיפול הכיסוי, הלא היא בסיס גם לדבר המותר, (שהרי אין צריך שהדבר המותר יהא דוקא על גביו, אלא הוא הדין בצדו) — אלא משמע שהקדרה נחשבת 'בסיס' למכסה הקדרה, שהוא אסור מטעם 'בסיס' (שהרי עליו אין דבר התר אלא דבר האסור בלבד), והמכסה חשוב לו יותר מהדברים שמסביב לקדרה.

ויש מקום לדחות, כי כשמגביה הקדרה כדי להפיל כיסויה, הריהי מתנתקת מהדבר המותר ועתה היא בסיס לדבר האסור בלבד. ואמנם דעת הפרי-מגדים (בא"א רעט) שאם הדבר המותר אינו מונח בשעת הטלטול — אסור לטלטל הבסיס, אך בשו"ע הגר"ז (רעז,ו) ועוד פוסקים סוברים שמותר באופן זה, כי בבין השמשות היה הדבר המותר מונח שם. (ואף להפמ"ג, כאן קל יותר, שהרי כשמחזיל לטלטל, יש שם גם דבר המותר). וצריך בירור בכל זה. וע"ע באג"מ ח"ד עג.

— משמע שלולא סברת 'בסיס לדבר האסור', היו הנר השמן והפתילה מיטלטלים, שאינם מוקצים מחמת עצמם לרבי שמעון אלא בגלל השלהבת שהיא מוקצית מחמת עצמה — הסבר החילוק ביניהם, ע' בחזון איש (מא,טז). וראה באריכות בכל הענין בספר מנחת שלמה (יד,א).

ויש אומרים ש'שמן' שנקטו כאן לאו דוקא, [ואפשר שאין 'בסיס' באכלין כלל. ע' במובא לעיל מד], כי הוא מוקצה מחמת עצמו, שהרי אדם מקצהו בין השמשות ושוא יכלה השמן לגמרי, כמו השלהבת, ואינו דומה לנר ופתילה שהם עומדים להישאר לאחר שכבה הנר (ודינם כ'גמרו בידי אדם'). ע' בספר 'בית ישי' יד (ועע"ש טז,ד).

'אמר רבא: שתי תשובות בדבר; חדא, גרף של ריעי מאיס והאי לא מאיס. ועוד, גרף של ריעי מיגלי והאי מיכסי' — משמע מכאן שגם אם הדבר מגולה, אם אינו מאוס, אינו נידון כגרף של ריעי (לרבא, שהלכה כמותו כנגד אביי). ומכאן יש לשמוע שגם דבר שגורם לאדם אי-נעימות, כגון קליפות מעטות המונחות על השלחן ואינם מסריחים, ואורחים מוזמנים לבית, ובהשארית הקליפות נגרמת אי נעימות לבעלי הבית — אין זה 'גרף של ריעי'. (שבט הקהתי ח"ד קד וח"ה נד, ודלא כדעת חכם אחד, ע"ש).

ואם הקליפות אינן ראויות למאכל בהמה — יסלקן כלאחר יד, כגון שדוחפן בגב ידו, ואם מוציאן מפני שהוא צריך למקומן — יכול להוציאן על ידי סכין או מטלית. ואם הן ראויות למאכל בהמה — מותר לטלטלן בכל אופן — כן כתב בשו"ת אור לציון ח"ב כו,ז.

וב'שמירת שבת כהלכתה' (כ,כו-כו) נקט שאפילו אם ראויות הקליפות למאכל בהמה, אם אין בהמה מצויה באותו מקום — הרי הן מוקצות. וע"ע ממה שכתב במקום אחר (בפרק יב הערה צא) מהגרשו"א, שגם בעיר שאין בהמות מצויות — אינן מוקצה, הואיל ושם מאכל בהמה עליהן).

(ע"ב) 'אם היה רפוי מותר' — מדברי הרמ"א (שיג,ו) מבואר שההתר של רפוי אמור רק בדבר שדרכו להיות רפוי, כלומר שאין מקפידים עליו אם אינו מהודק (ע' באור הלכה שם). ודעת החזון-איש (ג,ג) להקל כשאר הפוסקים, שאפילו אם דרכו להדק ולתקעו, מותר להחזירו רפוי. ובאופן שאי אפשר לבוא לידי תקיעה — גם ההידוק מותר.

[בשו"ת שבט הלוי (ח"ו לב) נקט כדברי הרמ"א, וכתב להוכיח כן משאר פוסקים, שלא להתיר אלא בשדרכו ברפוי. ואף על פי כן כתב שם להתיר להגביה או להנמיך סטנדר העשוי לכך, על ידי חיזוק הברגים, שמלבד מה שאין שייכת כאן תקיעה ממש, גם אינו מכניס חלק אל תוך חלק אחר, כבמיטה של פרקים. ועוד, לפי ששני חלקי הסטנדר לעולם הם ביחד למעלה או למטה כפי הצורך, והרי הכלי עשוי בשלמות גם ללא הידוק. ואינו בכלל כלים של פרקים המבוארים בגמרא. ויש פוסקים המחמירים בדבר.]

[וכן התיר מדינא להכין 'סודה סטרים' [אך לא 'סיפולוקס'. ובשו"ת אור לציון התיר להשתמש במכשיר זה] בשבת, הגם שנעשה על ידי הברגת הבקבוק בהידוק למכשיר; וזה על פי דעת הסוברים שהברגה מהודקת ללא תקיעה אין בה איסור דאורייתא, ואם כן באופן שהדבר עשוי לפתוח ולנעול תמיד, יש להקל אף מדרבנן].

וכיוצא בדבר כתב בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (כח,מו) שמותר להרכיב או לפרק 'הליכון' (= כסא לתינוק העשוי משני חלקים; החלק העליון ניתן לפירוק, והחלק התחתון מיועד להרגיל את התינוק ללכת) — הואיל והוא מיועד לכך, להבריג ולפרק לפי צורך התינוק. ובשו"ת אור לציון (ח"ב כו,א-ב) מבור שגם דבר שרגילים לשנות את מצבו, אסור לתקוע את התמוכות או הברגים בחזקה, אלא ישאירנו רפוי במקצת].

פרק רביעי — 'במה טומנין'

'איבעיא להו גפת של זיתים תנן אבל דשומשמין שפיר דמי או דילמא דשומשמין תנן וכל שכן דזיתים' — אין זה ספק מציאותי, האם השומשמין מוסיפים הבל אם לאו, אלא שמסופק כמה שיעור תוספת הבל לאיסור הטמנה, שמה מתוך שהשומשמין הבלם מועט לא גזרו בהם. (שפת אמת. וע' חדש האביב כאן. ולהלן (מט.) נסתפקו בעשבים לחים מחמת דבר אחר אם אסור, ופרש ב'חדש האביב' שם שהספק הוא האם בהבל מועט כזה גזרו).

דף מח

'חזיוה להו עבדא דאנח כוזא דמיא אפומא דקומקומא — נזחיה רבה. אמר ליה רבי זירא: מאי שנא ממיחם על גבי מיחם? אמר ליה: התם אוקומי קא מוקים, הכא אולודי קא מוליד' — יש מן הראשונים שמפרשים הנידון כאן בהנחת צונן על גבי מיחם כדי להפשירו, באופן שאילו היה משאיר אותו זמן רב, היה מגיע לחום שהיד סולדת בו. ורבה אסר זאת. [ואולם יש מן הראשונים שהתירו להפשיר באופן זה, כשמשיגיה שלא להשהותו עד שיתחמם. ע' במובא לעיל מ:]. אבל אם מניח במקום שאינו יכול להתחמם כל כך — מותר. (וראה בבאור מחלוקת רבה ור' זירא לפי הסבר זה, בשו"ת אבני נזר או"ח קצג).

ואולם יש חולקים על פירוש זה, שלפיו אין קשר למעשה זה עם ענין הטמנה שאנו עוסקים בו, והיה לתלמוד להביא זאת בפרק 'כירה' —